

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(individual Study)

เรื่อง

“หลักประชาธิปไตยกับการส่งเสริมการพัฒนาทรัพย์สินทางปัญญาของไทย”

จัดทำโดย

นายทศพล ทังสุบุตร
รหัส ๖๒๐๗๑๑

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๗
วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนุญ

ลิขสิทธิ์สำนักงานศาลรัฐธรรมนุญ

“หลักประชาธิปไตยกับการส่งเสริมการพัฒนาทรัพย์สินทางปัญญาของไทย”

นายทศพล ทังสุบุตร^๑

บทคัดย่อ

ทรัพย์สินทางปัญญา ถือเป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในการพัฒนา ประดิษฐ์ และคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ นวัตกรรมและเทคโนโลยี รวมถึงงานสร้างสรรค์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ กรมทรัพย์สินทางปัญญา ในฐานะหน่วยงานรับผิดชอบหลักในการพัฒนาระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศ มุ่งเน้นการดำเนินงานเพื่อให้มั่นใจว่าประชาชนทุกภาคส่วนได้รับการบริการและการปกป้องสิทธิในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเท่าเทียมและเสมอภาค สะท้อนหลักการประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เมื่อปี ๒๕๖๐ คณะกรรมการนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาแห่งชาติ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการปฏิรูประบบทรัพย์สินทางปัญญาของไทยให้สอดคล้องกับนโยบายการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ไทยแลนด์ ๔.๐ ที่เน้นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรมและปัญญา จึงได้จัดทำแผนที่นำทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา (IP Roadmap) ระยะเวลา ๒๐ ปี ครอบคลุมการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในทุกมิติ ในการนี้ เอกสารรายงานฉบับนี้จะอธิบายถึงหลักการประชาธิปไตยที่เป็นพื้นฐานของการดำเนินการเพื่อพัฒนาระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของไทย เพื่อมุ่งให้เกิดการพัฒนา นวัตกรรมและเทคโนโลยีที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ

^๑ ปัจจุบัน (๒๕๖๒) ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ จบการศึกษานิติศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นิติศาสตรมหาบัณฑิต กฎหมายการค้าระหว่างประเทศ (LL.M.) จาก Washington College of Law, American University ที่ผ่านมา ดำรงตำแหน่งสำคัญในกระทรวงพาณิชย์ ได้แก่ นักวิชาการพาณิชย์ประจำสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองการค้าโลก ณ นครเจนีวา ผู้อำนวยการสำนักลิขสิทธิ์ ผู้อำนวยการสำนักกฎหมาย กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์

๑. บทนำ

นวัตกรรมและเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ปัจจุบัน รัฐบาลให้ความสำคัญกับการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยี รวมถึงการส่งเสริมให้ภาคเอกชนและภาคธุรกิจไทยใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมและเทคโนโลยี ผ่านแนวนโยบาย “ประเทศไทย ๔.๐” ซึ่งได้มีการกำหนดกลุ่มอุตสาหกรรมเป้าหมาย ที่มีโอกาสในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานแนวคิด “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ที่มีภารกิจสำคัญในการขับเคลื่อนปฏิรูปประเทศ ด้านต่าง ๆ เพื่อปรับแก้ จัดระบบ ปรับทิศทาง และสร้างหนทางพัฒนาประเทศให้เจริญ สามารถรับมือกับ โอกาสและภัยคุกคามแบบใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ ๒๑^๒

ทั้งนี้ หนึ่งในกลไกหนึ่งที่จะช่วยให้มีการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีคือการคุ้มครองภายใต้ระบบ “ทรัพย์สินทางปัญญา” ซึ่งคือ สิทธิแต่เพียงผู้เดียว (Exclusive rights) สำหรับผู้สร้างสรรค์ผลงาน ไม่ว่าจะเป็นผู้ประพันธ์วรรณกรรม ผู้ออกแบบโปรแกรมคอมพิวเตอร์ นักประดิษฐ์สิ่งประดิษฐ์ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงอุตสาหกรรม ผู้กำกับภาพยนตร์ ชื่อและสโลแกนสำหรับการใช้โฆษณาสินค้าหรือบริการของผู้ผลิตสินค้า โดยจะมีระยะเวลาการคุ้มครองในระยะเวลาใดระยะเวลาหนึ่งก่อนที่สาธารณชนจะสามารถนำองค์ความรู้ไปต่อยอดพัฒนาเป็นผลงาน หรือนวัตกรรมที่มีระดับการพัฒนาที่มากขึ้น^๓

กรมทรัพย์สินทางปัญญา ในฐานะหน่วยงานรับผิดชอบหลักในด้านการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของไทย เล็งเห็นถึงความสำคัญขงนโยบายในการส่งเสริมการพัฒนาทรัพย์สินทางปัญญาของผู้ประกอบการและภาคเอกชนของไทยเพื่อรองรับแนวนโยบายประเทศไทย ๔.๐ โดยได้มีการประกาศใช้แผนที่นำทาง (Roadmap) ด้านทรัพย์สินทางปัญญา ระยะ ๒๐ ปี เพื่อให้มีแผนยุทธศาสตร์ในด้านการพัฒนาระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศระยะ ๒๐ ปี ในการนี้ ผู้เขียนจะได้หยิบยกหลักการของประชาธิปไตยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกรมทรัพย์สินทางปัญญา ในการส่งเสริมการพัฒนาทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศ ซึ่งได้มีการตระหนักถึงความสำคัญของหลักการประชาธิปไตย โดยเน้นผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดความเท่าเทียมของประชาชนที่สามารถเข้าถึงการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเสมอภาคกัน ซึ่งจะนำไปสู่การเสริมสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและยกระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวม

๒. แนวคิดและหลักการของประชาธิปไตย

“ประชาธิปไตย” เป็นรูปแบบการปกครองตามอุดมการณ์สากลที่ผู้นำประเทศได้รับอำนาจและความชอบธรรมในการบริหารประเทศจากประชาชน ผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยตรง บนพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และการเคารพศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ โดยมีการแบ่งอำนาจในการปกครองประเทศอย่างชัดเจน ผ่านการกระจายอำนาจ และการถ่วงดุลอำนาจระหว่าง ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ เพื่อป้องกันการใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบของผู้ปกครองประเทศ

^๒ บวร เทศารินทร์, ๒๕๖๐, “ประเทศไทย ๔.๐ โมเดลเศรษฐกิจใหม่”

^๓ L. Bently and B. Sherman, “Intellectual Property Law”, ๔th edition, ๒๐๑๔, page ๑-๔.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๔^๔ ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า คือ “ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่, การถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่” โดยเป็นการรวมกันของคำว่า “ประชา” กับ “อธิปไตย” ส่วนคำว่า “ระบอบ” หมายถึง ระเบียบการปกครอง ดังนั้น ระบอบประชาธิปไตย จึงหมายความว่าแบบอย่างหรือธรรมเนียมการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่

๒.๑ หลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อในความสำคัญและศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคล ความเชื่อในความเสมอภาคของมนุษย์ และความเชื่อในความจำเป็นที่จะต้องมีความเป็นอิสระเสรี ประชาธิปไตย จึงประกอบด้วยหลักการสำคัญ ๔ หลัก ดังต่อไปนี้

๑. เสรีภาพ (Liberty) คือ ความมีเสรีหรือสภาพที่ทำได้โดยปลอดอุปสรรค สภาพที่มีสิทธิที่จะทำ จะพูดได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น กล่าวขยายความได้ว่า เสรีภาพเป็นอำนาจอันชอบธรรมที่กฎหมายรับรอง และคุ้มครองแก่บุคคลที่จะกระทำการหรือไม่ กระทำการใดๆ ตามที่เขาต้องการได้โดยอิสระ หรือโดยปลอดจากอุปสรรคหรือการบังคับขัดขวาง เสรีภาพจึงก่อกำเนิดที่ตามกฎหมายให้รัฐและบุคคลอื่นที่จะต้องเคารพและไม่ไปรบกวน ขัดขวาง การใช้เสรีภาพของเขา^๕

๒. ความเสมอภาค (Equality) คือความเท่าเทียมกันของคนในสังคม เป็นความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ และเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมเหมือนกัน มีศักดิ์ศรี เกียรติยศ และมีคุณค่าในความเป็นคนอย่างเดียวกัน

ความเสมอภาค (Equity) นั้น มีนัยยะที่แตกต่างกับคำว่า “ความเท่าเทียม” โดยเฉพาะ ในมุมมองทางกฎหมายแล้ว จะมีได้เรียกร้องให้ ปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ มิได้ หมายความว่าบุคคลทุกคนจะได้รับการปฏิบัติ อย่างเท่าเทียมกันโดยมิได้คำนึงถึงข้อแตกต่างใด ๆ เลย แต่เฉพาะกรณีสิ่งสองสิ่งที่มีสาระสำคัญเหมือนกัน จึงควรจะได้ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน และกรณีสิ่งสองสิ่งมีสาระสำคัญต่างกันจะต้องได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกันเพราะหากทุกคน จะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันโดยมิได้ คำนึงถึงข้อแตกต่างใด ๆ เช่น บุคคลทุกคนจะต้อง เสียภาษีอย่างเท่าเทียมกันหมดโดยมิต้องคำนึงถึง รายได้ของบุคคลนั้น หรือว่าทุกคนจะต้องได้รับ สิทธิเรียกร้องในการได้รับความสงเคราะห์อย่าง เท่าเทียมกัน โดยไม่คำนึงถึงความจำเป็นของบุคคล นั้นๆ ในที่สุดจะนำไปสู่การปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค ต่อบุคคลบางกลุ่ม^๖ ทั้งนี้ ความเสมอภาคประกอบไปด้วย ความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคตามกฎหมาย ความเสมอภาคในด้านโอกาส ความเสมอภาคในทางการเมือง ความเสมอภาคในการใช้สิทธิเลือกตั้ง ความเสมอภาคในการสมัครรับเลือกตั้ง และความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ

^๔ <http://www.royin.go.th/dictionary/>

^๕ พิชัย พิชมงคล, “การปฏิรูปทางการเมืองกับรัฐธรรมนูญใหม่ (ตอนที่ ๒),” เผยแพร่ใน www.dlo.co.th, หน้า ๑.

^๖ ไพโรจน์พลเพชรและคณะ, “รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ชุดโครงการวิจัยการติดตามและประเมินผลการบังคับใช้รัฐธรรมนูญ เรื่อง สิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗) หน้า ๖๒.

๓. อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (Popular Sovereignty) คือ ปัจจัยที่เชื่อว่าสังคมก่อตั้งขึ้น โดยความยินยอมของประชาชน ในการที่จะให้อำนาจอธิปไตยของสังคมส่วนรวมเข้ามาแทนที่เสรีภาพธรรมชาติ โดยทุกคนจะมีส่วนในอธิปไตยนั้นๆ เท่าเทียมกัน ตามหลักการนี้ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นการปกครองที่ประชาชนเป็นทั้งผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากผู้ปกครองมาจากการเลือกตั้งโดยยึดหลักการเสียงข้างมาก จึงมีสิทธิอำนาจอันชอบธรรมในการปกครองประเทศเพราะได้รับสิทธิจากผู้ถูกปกครองโดยตรง^๗

๔. หลักการเสียงข้างมากที่คุ้มครองเสียงข้างน้อย (The Rule of Majority) เนื่องจากในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการตัดสินใจปัญหาบ้านเมืองไม่ว่าจะโดยตรงหรือผ่านผู้แทนราษฎร ซึ่งในความเป็นจริงประชาชนทุกคนย่อมมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ดังนั้นเพื่อเป็นการตัดสินใจปัญหาจึงต้องยึดเสียงข้างมากที่มีต่อเรื่องนั้นๆ เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจอย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของเสียงข้างน้อย หลักประชาธิปไตยจึงต้องประกอบด้วยหลักการคุ้มครองเสียงข้างน้อย (minority right) ด้วย ทั้งนี้ การตัดสินใจโดยล่วงละเมิดสิทธิพื้นฐานของเสียงข้างน้อย ถือว่าเป็นการปกครองโดยระบอบเผด็จการเสียงข้างมาก (Dictatorship of the Majority)

๒.๒ ประเภทของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

การปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๒.๒.๑. ประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) หรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เป็นรูปแบบการปกครองที่ให้ประชาชนทั้งประเทศเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองโดยตรง ด้วยการประชุมร่วมกัน เพื่อพิจารณาตัดสินใจปัญหา และเลือกตั้งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานของรัฐ ราษฎรมีบทบาทในการตัดสินใจในกิจการของบ้านเมืองโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน

ตัวอย่างของการปกครองรูปแบบประชาธิปไตยโดยตรง เริ่มต้นเมื่อ ๕๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช ณ นครรัฐเอเธนส์ มีประชากรประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นนครรัฐที่ได้พัฒนาระบบการเมืองการปกครองที่เชื่อว่าเป็นรากฐานสำคัญของระบอบประชาธิปไตย โดยถือว่านครรัฐเอเธนส์เป็นผู้ให้กำเนิดการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งปัจจุบันนี้ เรียกระบบการปกครองของนครรัฐเอเธนส์ในสมัยนั้นว่าระบอบประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) เพราะว่าพลเมือง (citizens) ที่บรรลุนิติภาวะ(ยกเว้นสตรี ทาส คนต่างด้าว และ เสรีชนที่อายุต่ำกว่า ๒๐ปี) ได้รับอนุญาตให้มีบทบาทสำคัญในการปกครองรัฐ การปกครองของนครรัฐเอเธนส์จึงอยู่ในอำนาจของพลเมืองส่วนใหญ่อย่างแท้จริง^๘

๒.๒.๒. ประชาธิปไตยโดยทางอ้อม (Indirect Democracy) หรือประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน (Representative Democracy) เป็นรูปแบบการปกครองที่ให้อำนาจประชาชนเลือกตัวแทนเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อพิจารณาตัดสินใจแก้ไขปัญหาของรัฐ และบริหารกิจการบ้านเมืองตามกรอบนโยบายของรัฐ

^๗ นายรณชัย โตสมภาค, ประชาธิปไตย, สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๙.

^๘ นายสมір เซวากันนท์, ระบอบประชาธิปไตย, สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

๒.๓ รูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

การปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยสามารถแบ่งเป็น ๒ รูปแบบ^๙ ดังนี้

๒.๓.๑. หลักประมุขของประเทศ (Head of State)

๑) การปกครองระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) พระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของประเทศ เป็นศูนย์รวมของอำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นของประชาชนทั้งหมด โดยจะใช้อำนาจอธิปไตยผ่านอำนาจสามฝ่าย คือ นิติบัญญัติผ่านทางรัฐสภา บริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรี และตุลาการผ่านทางศาล ทั้งนี้ พระมหากษัตริย์จะเป็นกลาง และไม่ยุ่งเกี่ยวกับการบริหารราชการประเทศ ประเทศที่ปกครองโดยระบอบนี้ ได้แก่ สหราชอาณาจักร ประเทศไทย และประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น

๒) การปกครองโดยมีประธานาธิบดีเป็นประมุข (Presidency) ผู้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งของประชาชน ทำหน้าที่เป็นประมุขของรัฐ และในบางประเทศจะทำหน้าที่เป็นประมุขของฝ่ายบริหารด้วย เช่น สหรัฐอเมริกา และ ประเทศอินโดนีเซีย เป็นต้น

๒.๓.๒ หลักการรวมและแยกอำนาจ (Separation of Powers)

๑) การปกครองระบบรัฐสภา (Parliamentary System) ฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติจะทำหน้าที่ผ่านรัฐสภา ระบอบรัฐสภาสามารถแบ่งออกได้เป็นรูปแบบสภาเดียว (Unicameral System) และรูปแบบสองสภา (Bicameral System) ในประเทศส่วนใหญ่ที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย สมาชิกรัฐสภาจะมาจากการเลือกตั้งทั่วไป แต่ในขณะเดียวกัน ประเทศที่ใช้รูปแบบสองสภา อาจมีสภาใดสภาหนึ่งที่มาจากการเลือกตั้ง ในขณะที่อีกสภามาจากการแต่งตั้งหรือสรรหา ทั้งนี้ ในระบอบรัฐสภา รัฐบาลจะถูกควบคุมและตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดินโดยรัฐสภา ผ่านกระบวนการและอำนาจหน้าที่ที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

๒) การปกครองระบบประธานาธิบดี (Congressional System) มีลักษณะคล้ายคลึงกับระบบรัฐสภา แต่กระบวนการในการจัดตั้งรัฐบาล และแบ่งแยกอำนาจจะแตกต่างกัน ในระบอบนี้ ประธานาธิบดีซึ่งเป็นประมุขของรัฐและฝ่ายบริหาร จะมาจากการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อได้รับเลือกตั้งจะมีสิทธิและอำนาจในการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีเพื่อบริหารประเทศ โดยผ่านความเห็นชอบของวุฒิสภา ในขณะที่สมาชิกรัฐสภาทั้งสองสภามาจากการเลือกตั้งทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งประธานาธิบดี ดังนั้น อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ จึงเป็นอิสระและแยกขาดจากกัน อย่างไรก็ตาม ในเรื่องของการถ่วงดุลอำนาจ ในระบบประธานาธิบดีจะมีกลไกทางรัฐธรรมนูญที่ให้รัฐสภามีอำนาจในการถ่วงดุลฝ่ายบริหาร ผ่านการควบคุมและตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดิน และการลงมติเพื่อกล่าวาโทษ (Impeachment) และปลดออกจากตำแหน่ง (Recall) ประธานาธิบดี ประเทศที่เป็นต้นแบบของการปกครองลักษณะนี้ คือสหรัฐอเมริกา

๓) การปกครองระบบผสม (Mixed System) ประธานาธิบดีเป็นประมุขและบริหารราชการแผ่นดินร่วมกับนายกรัฐมนตรี ในด้านการบริหาร นายกรัฐมนตรีจะเป็นผู้ใช้อำนาจบริหาร และรับผิดชอบต่อรัฐสภา ประธานาธิบดีจะเป็นผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศและการเมืองทั่วไป ทั้งนี้ ประธานาธิบดีในระบบการปกครองแบบนี้ จะแตกต่างจากประธานาธิบดีในระบบประธานาธิบดีตามข้อ ๒) ตรงที่จะมีอำนาจอนุญาตตุลาการระหว่างรัฐสภากับคณะรัฐมนตรี และมีอำนาจในการประกาศยุบสภา ประเทศที่มีการปกครองลักษณะนี้อาทิ ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น

^๙ นายรณชัย โตสมภาค, ประชาธิปไตย, สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๙.

๓. ยุทธศาสตร์ชาติด้านการส่งเสริมและพัฒนาระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อรองรับการพัฒนา นวัตกรรมของไทย

ปัจจุบัน รัฐบาลได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ และยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐) ที่มุ่งพัฒนาประเทศโดยยึดหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “การพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง” เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตของประเทศจากการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรมเป็นหลัก ซึ่งในด้านทรัพย์สินทางปัญญา คณะกรรมการนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาแห่งชาติ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการปฏิรูประบบทรัพย์สินทางปัญญาของไทยให้สอดคล้องกับนโยบายการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ไทยแลนด์ ๔.๐ ที่เน้นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรมและปัญญา จึงได้จัดทำแผนที่นำทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา (IP Roadmap) ระยะเวลา ๒๐ ปี ครอบคลุมการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในทุกมิติ ให้สอดคล้องกับแผนแม่บททั้งสองฉบับดังกล่าวด้วย ดังนั้น เพื่อปูพื้นให้เข้าใจถึงหลักการของ IP Roadmap อย่างแท้จริง ผู้เขียนจึงขออธิบายถึงหลักการที่อยู่ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ และยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐) ดังนี้

๓.๑ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (๒๕๖๐-๒๕๖๔)

ภายใต้เงื่อนไขและสภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในภายในประเทศและต่างประเทศ เกิดเป็นแรงกดดันให้ไทยต้องปรับตัวและมีการบริหารความเสี่ยงอย่างชาญฉลาดมากขึ้น โดยจะต้องมีการปรับตัวครั้งใหญ่ เพื่อแก้ไขปัญหารากฐานสำคัญที่เป็นจุดอ่อนและข้อจำกัดของประเทศที่สั่งสมมานาน ในขณะเดียวกันต้องดำเนินยุทธศาสตร์เชิงรุกเพื่อใช้ประโยชน์จากจุดแข็งและจุดเด่นของประเทศ ดังนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (๒๕๖๐-๒๕๖๔) จึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่นำประเทศไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างแท้จริงในประเด็นต่างๆ ได้แก่

- ๑) การพัฒนานวัตกรรมและการนำมาใช้ขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกมิติเพื่อยกระดับศักยภาพของประเทศ
- ๒) การส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม
- ๓) การเตรียมพร้อมด้านกำลังคนและการเสริมสร้างศักยภาพของประชากรในทุกช่วงวัย
- ๔) การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำ
- ๕) การปรับโครงสร้างการผลิตและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจในแต่ละช่วงของห่วงโซ่มูลค่า
- ๖) การปรับระบบการผลิตการเกษตรให้สอดคล้องกับพันธกรณีในด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและศักยภาพของพื้นที่
- ๗) การเพิ่มศักยภาพฐานการผลิตและบริการเดิมที่มีศักยภาพในปัจจุบันต่อยอดไปสู่ฐานการผลิตและบริการที่ใช้เทคโนโลยีที่เข้มข้นและมีนวัตกรรมมากขึ้น ควบคู่กับการวางรากฐานเพื่อสร้างและพัฒนาภาคการผลิตและบริการสำหรับอนาคต
- ๘) การส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจกระแสใหม่
- ๙) การสร้างขีดความสามารถทางการแข่งขันของธุรกิจบริการและการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพให้เติบโตและสนับสนุนภาคการผลิต

- ๑๐) การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างภาคการผลิต
- ๑๑) การพัฒนาวิสาหกิจขนาดย่อย ขนาดเล็กและขนาดกลาง วิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจเพื่อสังคม
- ๑๒) การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและยกระดับคุณภาพ
- ๑๓) การฟื้นฟูฐานด้านความมั่นคงที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ
- ๑๔) การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประพตมิชอบและการสร้างธรรมาภิบาลในสังคม
- ๑๕) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ของประเทศ
- ๑๖) การพัฒนาภาคเมืองและพื้นที่เศรษฐกิจ
- ๑๗) การสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศให้เข้มแข็งและส่งผลต่อการพัฒนาอย่างเต็มที่
- ๑๘) การส่งเสริมการลงทุนในต่างประเทศ
- ๑๙) การปรับปรุงภาคการเงินของไทยให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและให้สามารถแข่งขันได้
- ๒๐) การปฏิรูปด้านการคลังและงบประมาณ

ทั้งนี้ แผนการพัฒนาดังกล่าว ยังได้เห็นความสำคัญของการดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (Sustainable Development Goal: SDG) ซึ่งประกอบด้วย ๑๗ เป้าหมายสำคัญ ซึ่งประเทศสมาชิกสหประชาชาติต้องให้ความสำคัญ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้ ยังได้ปรับให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐) ซึ่งผู้เขียนจะได้อธิบายในหัวข้อต่อไป

๓.๒ ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐) ^{๑๐}

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๖๕ กำหนดให้รัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่าง ๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันร่วมกันไปสู่เป้าหมายดังกล่าว โดยให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายว่าด้วยการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ และต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ โดยกำหนดให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อรับผิดชอบในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติ กำหนดวิธีการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติ ในการติดตาม การตรวจสอบ และการประเมินผล รวมทั้ง กำหนดมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทุกภาคส่วนดำเนินการให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ

เพื่อให้เป็นไปตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ คณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติด้านต่าง ๆ รวม ๖ คณะ เพื่อรับผิดชอบในการดำเนินการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนด ตลอดจนได้จัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง เพื่อประกอบการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติตามที่กฎหมายกำหนด

ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐) เป็นยุทธศาสตร์ชาติฉบับแรกของประเทศไทยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งจะต้องนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมี

^{๑๐} https://www.nesdb.go.th/download/document/SAC/NS_SumPlanOct๒๐๑๘.pdf (เข้าถึง ณ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๒)

ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อความสุขของคนไทยทุกคน โดยมีการประเมินผลการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ชาติ ประกอบด้วย (๑) ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยและสังคมไทย (๒) ชีตความสามารถในการแข่งขัน การพัฒนาเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ (๓) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ (๔) ความเท่าเทียมและความเสมอภาคของสังคม และ (๕) ความหลากหลายทางชีวภาพ คุณภาพสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ

ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐) มุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผ่านการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ ๖ ด้าน ได้แก่ (๑) ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง (๒) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน (๓) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ (๔) ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม (๕) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และ (๖) ยุทธศาสตร์ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ

๓.๓ แผนที่นำทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา ระยะ ๒๐ ปี (IP Roadmap)

สืบเนื่องจากแผนยุทธศาสตร์ชาติทั้งสองฉบับที่กล่าวถึงดังกล่าว ในด้านการพัฒนาทรัพย์สินทางปัญญา จำเป็นต้องมีการกำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม และสอดคล้องกับแผนการพัฒนาเพื่อให้มีการส่งเสริมการพัฒนาทรัพย์สินทางปัญญาที่ชัดเจนในอนาคต

เมื่อปี ๒๕๖๐ คณะกรรมการนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาแห่งชาติ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการปฏิรูประบบทรัพย์สินทางปัญญาของไทยให้สอดคล้องกับนโยบายการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ไทยแลนด์ ๔.๐ ที่เน้นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรมและปัญญา จึงได้จัดทำแผนที่นำทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา (IP Roadmap) ระยะเวลา ๒๐ ปี ครอบคลุมการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในทุกมิติ ครอบคลุมด้านต่างๆ ได้แก่ (๑) การสร้างสรรค์ทรัพย์สินทางปัญญา (IP Creation) บนพื้นฐานของนวัตกรรม (๒) การพัฒนาระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพ (๓) การส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์ (๔) การบังคับใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพ (๕) การส่งเสริมสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน และ (๖) การคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resources: GRs) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge: TK) และการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (Traditional cultural expressions: TCEs)

(๑) การสร้างสรรค์ทรัพย์สินทางปัญญา (IP Creation) บนพื้นฐานของนวัตกรรม

มุ่งเน้นการพัฒนาการศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ด้านทรัพย์สินทางปัญญา โครงสร้างพื้นฐานเพื่อส่งเสริมการสร้างสรรคนวัตกรรม จัดให้มีมาตรการสนับสนุนการสร้างสรรคและการเข้าถึงแหล่งทุนเพื่อการวิจัยและสร้างสรรค และจัดให้มีศูนย์สนับสนุนการวิจัย นวัตกรรม เทคโนโลยี และทรัพย์สินทางปัญญา

(๒) การพัฒนาระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพ

ผ่านการเพิ่มจำนวนผู้ตรวจสอบสิทธิบัตรและนายทะเบียนเครื่องหมายการค้า การแก้ไขกฎหมายเพื่อลดขั้นตอนในกระบวนการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศรวมถึงระบบการบริหารจัดการการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา

(๓) การส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์

ผ่านกิจกรรมการจัดพื้นที่จับคู่ธุรกิจ และงานแสดงสินค้านวัตกรรมและทรัพย์สินทางปัญญาทั้งในห้างสรรพสินค้าและผ่านช่องทางออนไลน์ การนำเสนองานวิจัยเพื่อเผยแพร่และต่อยอดให้ตรงกับความต้องการของตลาดสนับสนุนให้เกิดระบบการประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญาและใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ^{๑๑}

(๔) การบังคับใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพ

ผ่านการบูรณาการการปราบปรามการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรม ร่วมกับการรณรงค์การสร้างจิตสำนึกของการเคารพสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ตลอดจนการพัฒนากฎหมายปราบปรามการละเมิดให้ได้มาตรฐานสากล

(๕) การส่งเสริมสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน

ส่งเสริม สร้างความเข้าใจให้กับชุมชน และผู้ผลิตสินค้า GI พัฒนาระบบการขึ้นทะเบียนสินค้า GI ทั้งในและต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพ ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการตลาดให้กับสินค้า GI

(๖) การคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resources: GRs) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge: TK) และการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (Traditional cultural expressions: TCEs)

พัฒนามาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ผลักดันการจัดทำความตกลงระหว่างประเทศเพื่อให้มีการขออนุญาตก่อนใช้และเปิดเผยแหล่งที่มาพร้อมกับแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับชุมชน ท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านั้น

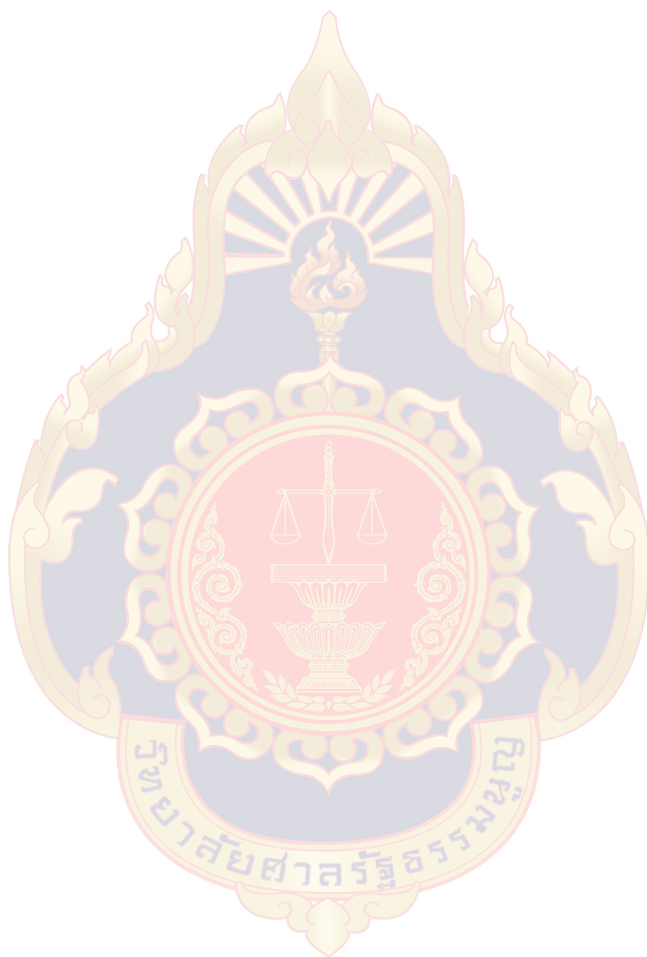
จากแผนที่นำทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์ด้านทรัพย์สินทางปัญญาของไทยไม่ได้เน้นคุ้มครองเฉพาะสิทธิของบุคคล ในการได้รับประโยชน์จากการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่มีมาตรฐานสากล แต่ได้คำนึงสิทธิของชุมชนที่สะท้อนอยู่ในหลักการคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมด้วย ซึ่งแผนที่นำทางดังกล่าว เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่ช่วยในการยืนยันหลักการความเสมอภาคของบุคคล ทั้งบุคคลธรรมดา และนิติบุคคลของไทย ในการสามารถเข้าถึงบริการ และระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของกรมทรัพย์สินทางปัญญา โดยไม่ได้มีหลักการเลือกปฏิบัติ หรือบังคับใช้หลักการที่ขัดต่อหลักการประชาธิปไตยแต่อย่างใด

๔. บทสรุป

ท่ามกลางพลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจในปัจจุบัน การวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อรับมือต่อความท้าทายต่างๆ เป็นสิ่งที่ภาครัฐควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ปัจจุบัน ประเทศไทยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์ของประเทศ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลก โดยได้มีการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ที่สอดรับการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบัน เพื่อปรับใช้เป็นแนวทางในการบริหารประเทศคู่กับแนวนโยบายประเทศ ๕.๐ ที่มุ่งเน้นการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ทั้งนี้ จะเห็นว่าการคิดค้นนวัตกรรมและเทคโนโลยีในประเทศจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากไม่มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในระดับที่เหมาะสมและเพียงพอ ซึ่งแผนที่นำทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา

^{๑๑} มาตรา ๘ (๕) พ.ร.บ. หลักประกันทางธุรกิจ ๒๕๕๘

เป็นยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนหลักเพื่อพัฒนาระดับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม หน่วยงานรับผิดชอบอย่างกรมทรัพย์สินทางปัญญาจำเป็นต้องยึดมั่นในหลักการความเสมอภาค ซึ่งเป็นหลักการสำคัญภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือการมุ่งเน้นให้บริการและอำนวยความสะดวกให้กับผู้ประกอบการไทยในด้านการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา บนพื้นฐานของหลักการไม่เลือกปฏิบัติ เพื่อให้สามารถปูพื้นฐานสำคัญของการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยี นำประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศในระยะยาวที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ “มั่งคั่ง มั่นคง ยั่งยืน” ในอนาคตต่อไป

บรรณานุกรม

พิชัย พีชมงคล. การปฏิรูปทางการเมืองกับรัฐธรรมนูญใหม่ (ตอนที่ ๒) สืบค้นจาก www.dlo.co.th, หน้า ๑.

ไพโรจน์ พลเพชร และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ชุดโครงการวิจัยการติดตามและประเมินผลการบังคับใช้รัฐธรรมนูญ เรื่อง สิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๗) หน้า ๖๒.

บวร เทศารินทร์. (๒๕๖๐). “ประเทศไทย ๔.๐ โมเดลเศรษฐกิจใหม่” สืบค้นจาก

<http://www.sobkroo.com/article/detail.asp?id=๑๕๐>

รณชัย โตสมภาค. (๒๕๕๙). ประชาธิปไตย. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สมัคร เขาวาณันท์. (๒๕๖๐). ระบอบประชาธิปไตย. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

L. Bently and B. Sherman. (๒๕๕๗) Intellectual Property Law. ๔th edition. page ๑-๔.

